

Beöthy Zsolt. (*Kéky Lajos könyve.*)
 Örömmel üdvözöljük a Kisfaludy-Társaságnak újra meginduló *Költők és Írók* sorozatát, mely már annyi értékes élet- és jellemrajzot adott az irodalom köréből. Beöthy írói arcképe méltón csatlakozik kiváló elődeihez. A tanítvány kegyeletes szeretete s a tudós lekiismeretessége fogtak kezét, hogy megrajzolják az utóbbi évtizedek irodalmi életének e vezéralakját. Mert Beöthy valóban az volt, mióta Gyulai gyengülő keze egyre kevésbé bírta a gyeplőt, s a halál végre teljesen kivette belőle. Beöthy nem az irodalmi jelenségek kérlelhetetlen bírója, ki éles szemmel felfödözi szervi hibáikat és meg nem alkuvó igazságérzettel ítéletet mond róluk; hanem inkább a szépségek élvezője, ki ritkán hallatja perdöntő szavát a jelen dolgaiban, s ha saját idejében nem találja meg a szépség eszményeit, a múltba fordul, ennek hősalakjai és remekei előtt gyújtja meg a rajongás oltárlángját. Valóban, Beöthy elsősorban a szépség apostola volt, vagy amint barátja, Lőrinczy György találoán nevezte: a tudomány költője; a nagyságban is először a szépséget kereste, lett légyen az a nagy természet, a nagy ember, vagy nagy emberi alkotás.

Kéky Lajos hűséges kalauz-ként vezet végig Beöthy pályáján. Előbb is az ősök örökségét nyomonza, a nagy szónoki készséget az apai, a költői hajlandóságot az anyai ágból találja meg. A családi kör, s a régi komáromi élet meleg rajza, majd az irodalomban tett első lépések tárgyalása után, Beöthy szépírói munkásságának jellemzése következik. Beöthy, a költő, nem alkotott maradandó becsű műveket. Alkotó ereje és eredetisége nem bírt megküzdenni az idegen hatásokkal, melyek iránt nagyon is fogékony volt. Jókai, az angolok, az oroszok, Kemény Zsigmond egymásután tükröződnek műveiben, írójuk egyénisége pedig szinte elenyészik bennük.

De azért irodalomtörténeti jelentősége igen nagy, mert az angol és orosz példákkal hatott újabb irodalmunkra, mely a romantikus idealizmus után az élet valóságosabb ábrázolására törekszik; formában pedig egy új műfajnak, a *rajznak* úttörője lett.

Nagy fogékonysága, mely a költő eredetiségének ártott, annál többet használt a tudósnak s a tanárnak. Nagy könnyúsággal elsajátította a tudomány legújabb eredményeit, s ezeket másik tudós és tanári erényével: páratlan közlékenységével adta tovább. A közvetítés azonban soha sem forrásainak idézése, hanem saját eszméivel való kibővítése és továbbfejlesztése. Ereje nem is annyira az elméletben volt, mint inkább példáinak hihetetlen gazdagságában s e példák mesteri elismérésében. E téren sem elődei, sem kortársai közt nem volt párja. Előadásainak ez volt legnagyobb ható ereje, ez tette írásait lebilincselővé, költői gyakorlatára itt termette legszebb gyümölcseit.

Tudós munkássága az irodalomtörténet terén Toldy anyagából és Gyulai értékeléseiből fejlődik. Ennek bemutatása a legértékesebb s a legmélyebb Kéky könyvében. Sorra elvonulnak szemünk előtt művei, melyek írójuknak örök nevet biztosítanak: irodalomtörténete, az irodalom kis tükre, a széppróza története, Széchenyi és a magyar költészet, Horatius és Kazinczy, s többi, szebbnél szebb tanulmánya. Rövid és találó jellemzésükben Kéky megjelöli azokat a pontokat is, melyekben Beöthy szembekerült Gyulaival, különösen Jókai értékelésében. Beöthy érdeme, hogy kifejti Jókai költészetének ama sajátosságait, melyek örökéletűvé avatják, melyek félszázadon át a magyar olvasóközönség legkedvesebb írójává tették. Beöthynek volt legnagyobb része abban, hogy a M. T. Akadémia a Péczely-regénydíj első odaítélésekor a koszorút Jókai Tengerszemű hölgyének ado-

mányozta; másodízben pedig ő maga volt a jelentéstevő, mikor a Sárga rózsát jutalmazta ugyane díjjal.

Akik annak idején Gyulainak és Beöthynek hallgatói voltunk, Kéky könyvében mégis némi lézagot érzünk a két nagy ember viszonyának rajzában. Nincsen eléggé határozottan feltüntetve az, mit kapott Beöthy Gyulaitól. Némely helyen a szerző Beöthynek olyat tulajdonít, amiben Gyulai őt jóval megelőzte. (Pl. a politika és az irodalom egymásrahatásának megvilágítása, mi Gyulai Vörösmartyjában már teljesen ki van fejtve.) De különösen, talán kegyeletből és tapintatból, mellőzi Kéky azokat a felfogásbeli, életnézeti s egyéb ellentéteket, melyek őket sohasem engedték barátokká lenniök, úgyhogy Gyulai mindvégig „Beöthy úr“-nak szólította azt, aki az Akadémiában, a Kisfaludy-Társaságban s az egyetemen legközelebbi kartársa volt.

Az irodalom elmélete volt az a terület, melyet Gyulai sohasem művelt s melyet Beöthy előtt mások legfeljebb csak futólag érintettek. Ebben fejtette ki Beöthy azokat az elveket, melyek őt mint Taine kiégésítőjét mutatják, midőn a mechanikus elméletet, a nemzetiség, az egyéniség s a művészi képzelet széles kifejtésével költői lélektanná és irodalomböleseletté fejlesztette. Ezt az elméletet, már előbb is, utóbb annál inkább, gyakorlatban bemutatta művész-egyénségek és remekek elemzésében, mikor a néha formalizmusra hajló elméleti fejtegetései, léttel és lélekkel teljes előadásokká váltak, és sugalló erővel hatoltak a hallgató, vagy olvasó lelkébe. Beöthy erre a célra csak azokat a műveket választotta, melyekben a remekség sajátságait látta; a kisebbeket szívesen mellőzte, mert benne nagyobb volt az esztétikus az irodalom- és művészettörténeznél. Nem annyira magyarázatot kívánt adni, mint inkább esztétikai érzést kelteni, mert a műalkotás szerinte kivétel nélkül érzésben fogan.

Hogy mennyire a művészi élvezet volt mindenben az irányadó szempont, mutatják úti jegyzetei, melyek eddigelé ismeretlenek voltak. Kéky ezeket mind feldolgozza s a legjellemzőbbeket szöszereint idézi is. Belőlük közvetlenül és frissen kapjuk Beöthynek, a műélvezőnek, lelki vi-

lágát. Nagy szaktudással, páratlan készséggel járja a külföldet, főképpen a művészet örök hazáját, Itáliát. Tudása azonban nem arra való, hogy tudós megállapításokat tegyen, hanem, hogy élvezetének alkalmas lépcsőül szolgáljon. Megkapó az úti jegyzetek boldog hangulata; áhítat és elragadtatás, mély elmerülés és lelkesültség árad belőlük. Ez úti jegyzetekből értjük meg nagy vonzalmát Kazinczy iránt, nem annyira a magyar jövő apostolát érzi benne, mint inkább a szépség felkent papját, aki lelkével oly rokon. Szinte felolvad a lelke a szépségek láttára, s Kazinczyként lelkesülten önti szavakba érzéseit. Ez adta meg előadásainak a lendületet, mikor műremekekről magyarázatában valóban újra élvezte azt a gyönyört, melyet az eredetinek látása benne gerjesztett. Ritkán van alkalmunk ilyest olvashatni s önkéntelenül az a vágy ébred bennünk, bárcsak ezeket az úti jegyzeteket a maguk teljességében bírhatnók. Érdekes megfigyelni, hogy Beöthyt mindenekelőtt a színek sokfélesége, árnyalatai és ragyogásuk kapja meg; az alak a maga idomaival, kemény, vagy lágy mintázatával, inkább az elmélkedést ébreszti benne, mint élvező hangulatainak raját.

A könyv hatodik fejezete, mely Beöthy irodalmi vezérségét és pályájának végét tárgyalja az előbbiekhöz képest, kissé nyugtalan és bizonytalan. Talán azért, hogy itt jelentkeztek némi zavaró hangok Beöthynek különben eléggé harmonikus pályáján; talán bizonyos tekintetben nincs még meg a szükséges történeti távlat, mely a tények teljesen nyugodt mérlegelését lehetővé teszi. Annál egységesebb a befejező szakasz, mely Beöthy emberi és írói képét rajzolja. Az izzó nemzeti érzés, mely a nagyok hagyományainak lelkes tiszteletéhez forrad, a nemzeti érzés és a műveltség egységének érzése, a szépség keresése és élvezése, mely életművészetének forrása; e kép fővonásai. A sokoldalú tudás, a közlés vágya, a nyelvi kifejezés rendkívül készsége, párosulva az élő szó művészetének adományával, teszik kiváló tanárrá, irodalmi vezérré, és az ünnepi alkalmak ragyogó szónokává. Belőlük táplálkoznak írásai, melyek a tudatos stílusművész alkotásai. Ezekben

szinte rokon a francia stílusművészekkel, holott inkább a nehézkes németeket olvasta, mint a könnyed és pompás franciákat, kiket nem nagyon szeretett. Ragyogó, díszekben dús stílusa éppen olyan jellemző reá, mint a nemes veretű, takarékos s a külső díszt szinte kerülő, de a meggyőződés hevétől meleg előadás Gyulaira.

Mindezeket a maguk teljességében fejtí ki Kéky könyve, melyben Beöthy gazdag pályájának nemcsak minden részében alapos, hanem valóban vonzó s érdekes ábrázolását kapjuk. Fokozza a könyv hatását az a nemesen tartózkodó, és mégis meleg szeretet, mely a hűséges tanítvány kezét vezette, mikor mesterének méltó emléket állított. A szaktudóst ezenfelül megörvendezteti az a teljes és könnyen áttekinthető Beöthy-könyvészet, mely a kötetet bezárja. Kéky e könyvével újra igazolta azt, hogy mennyire sajátos készsége van írói és költői életpályák egységes és összefoglaló jellemzésére, minden részletbe beható és mégis áttekinthető ábrázolására. A Beöthy-életrajz korábbi testvéreinek (Baksay, Tompa, Gárdonyi, Petőfi, Ágai stb.) jelességeit még fokozottabban mutatja s íróját e műfaj legkiválóbb művelőinek sorába emeli. *Tolnai Vilmos.*

Bartóky József: Szivárvány. (Budapest, Franklin-Társulat.) Bartóky-nak ez új novellás kötete, mely 15 szép elbeszélést tartalmazza, megerősítheti az olvasót abban, hogy művészi fejlődésről nála alig lehet beszélni. Ismeretes, hogy írónk kész művészként, egyszerre bukkant ki az ismeretlenségből s már első novelláiban, hogy úgy mondjam: teljesen megmutatta magát. Meséinek biztos vezetése, meleg, behízelgő előadása, kitünő magyarsága, képzeletének szimbólumokat kedvelő hajlama, melyet művészi és erkölcsi érdek szerencsés összhangban irányít; emellett — mint róla szóló ismeretéseinkben kiemeltük — az író egyéniségéből kiáramló szeretet, jószág, eszményi életszemponatok s hívő optimizmus: mindez első kötetében éppúgy benne volt, mint benne van legújabb könyvében: a *Szivárvány*-ban. Más írók első műveiben későbbi művészi kivirágzásuk csiráit szokás keresni. Bartóky már első kötetében is az, aki ma s a „csirák“ úgy lát-

szik, szerénységből és izlésből maradtak asztalfiókjában. Szerencsés író, kinek nem kell bizonyos öniróniával s szégyenkezéssel tekintenie siheder-írói önarcképére, mert volt türelme hozzá, hogy fejlődése ne a nagyközönség tapsai és pisszegesei közt csinálja mutatványgyakorlatait, hanem saját — önbíralata előtt.

E művészi megállapodottság, mely világnézetében, művészi hitvallásában, sőt technikai eszközeiben is nyilatkozik: bizonyos állandó jegyeket tüntet föl írásaiban. E jegyek közt vannak, melyek első pillanatra modorosaknak látszanak s csak mélyebb tekintetre mutatják meg származásukat, hogy t. i. írónk lelkének gyökeréből valók. Ily vonás többek közt az, hogy Bartóky sokszor szereti szerepeltetni a Halált, vagy hogy legkedvesebb gondolatát érintsem: szereti kifejezni hitét a magyarság s hazánk feltámadásában, még pedig akkép, hogy míg csak *egy* ember is akad, ki lelkes tevékenységével példát mutat, addig *remélhetünk*. (*Mécs-világ*: Mese Beöthy Zsoltról. *Szivárvány*: Jönnek a gyerekek. Nem lesz özönvíz.) E gondolatok vissza-visszatérése nem a lelemény szűk voltát, hanem azt bizonyítja, hogy mennyire összenőttek az ilyen eszmék szerzőnk érzületével. Állandó hangulatként kísérik, az író folyton foglalkozik velük s mintegy önmagát, a maga hitét is erősíti velük a kétség óráiban.

Invencióját tekintve, Bartóky tehetsége ez új kötetben is föltötte gazdag. Már a könyv címe: „*Szivárvány*“ is jelzi, hogy a színek és hangulatok sokféleségével van dolgunk. Történeti mult és hétköznapi jelen, keleti jelképes történetek, jó emberek és léhűtők, földi pályánk s a sírontúli élet ígérései stb. szerepelnek motívumként, hogy szerzőnket egy-egy mély érzésű, vagy eszméltető elbeszélésre ihlessék. Itt-ott megérdemelt gúny sebzi erre méltó alakjait, másutt mély humanizmusból fakadó részvét kíséri szerencsétleneit, vagy humor enyhíti az élet sötétebb színeit.

Érdekes, néha fantasztikus mese (*Különös történet*), melynek azonban rendesen valami erkölcsi eszméje magva: talán ez az igazán jellemző Bartókyra. Bár pár vonással élet-hűen fest, mégis nem annyira jellem-